

פניני הלכה - תפילת נשים

מאת הרב אליעזר מלמד, בהוצאת מכון הר ברכה, תשס"ה, 303 עמ'

א. השינוי במעמד האשה

עליית רמת החיים בעידן המודרני הגדילה בצורה משמעותית ביותר את כמות הזמן הפנוי. במקביל, ולא בלי קשר, נושבות ממערב רוחות, המעצימות את האידיאה הנשית על שלל גווניה (שוויון הזכויות בין המינים, ייחודה של 'החשיבה הנשית הרוחבית' במובדל מהחשיבה הגברית ועוד). שני התהליכים כאחד אפשרו לצמצם דרסטית הבדלי השכלה עמוקים, הבדלים שנפערו בין שני המינים במשך דורות ארוכים של מלחמת קיום קשה. בנוסף על כל השינויים שהתחוללו בחיי האשה המערבית, נוספו היבטים ייחודיים לאשה היהודית בת זמנינו. המציאות מציעה כעת יותר פנאי ללמוד תורה, להתפלל וליטול חלק בפעילויות הקודש השונות. שינויים אלו מטלטלים את החברה היהודית לגווניה 'טלטלת-גברי' ונותנים מעמד חדש-ישן לאשה היהודית. לא עוד דירוג היררכי, המגדיר ביחסי עליונות-נחיתות את מעמד שני המינים. כעת מתעורר משנתו ארוכת השנים הדגם היהודי המקורי, וחוזרת העטרה ליושנה. האיש והאשה חוזרים להיערך **בייחודיות-שוויונית** אל מול הקודש. כעת מתפקדים שניהם כחלק ממערכת הקשרי-קודש רחבה, המכוננת את משימותיהם, ומעניקה להם את משמעותם. מכלול הקשרים רחב ביותר מבסס את מעמד האשה והאיש, וממנו נגזרים חובותיהם וזכויותיהם ההלכתיים. בנוסף על המעמד האישי, מתבססים חיייו של האדם על הגרעין המשפחתי הראשוני והתא המשפחתי המורחב, הענף הקהילתי הבודד וחלקו באילן הציבורי והלאומי, וכל זה על רקע הנוף האוניברסלי. ניסיון לכרות אדם מתוך הקשריו כדי להעניק לו יתר ערך, נידון מראש לכישלון וישיג דווקא את המטרה ההפוכה; התעלמות משורשיו של האדם תותיר אותו תלוש ונבול. כזו היא דרכה של פסיקת ההלכה, המחויבת בחוב של אחריות, להגדיר במדויק את הערכים השונים, **ולהכריע למעשה את מיקומם המאוזן בתוך המכלול המורכב**. אין הפוסק רואה בהגדרת הערכים השונים מטרה כשלעצמה, אלא שלב בדרך לקביעת הפרופורציות שיאפשרו להם לדור בשלום תחת כיפת המציאות הקונקרטי.

ב. תפילת נשים

לאור האמור עד כה, כתיבת ספר המוקדש כולו לתפילת נשים היא מצוות עשה שהזמן תובע. שני יסודות מייחדים את חיוב הנשים בתפילה: ראשית, נשים חייבות אך ורק בתפילת עמידה, ברכות השחר וברכות התורה, ואילו הגברים חייבים גם במצוות שהזמן גרמן: קריאת שמע, זכירת יציאת מצרים, ציצית ותפילין. שנית, חכמים תיקנו לגברים להתפלל במניין ובבית הכנסת, ותקנות אלו כוללות את סדר חזרת השי"ץ, הקדישים והקדושות. שני הבדלים אלו לבדם מזיקים התייחסות נפרדת לתפילת הנשים. אולם, בנוסף להבדלים אלו שהיו קיימים תמיד, מחייב השינוי המתחולל במעמד האשה ניסוח מחודש של ההלכות וטעמיהן, כפי שהם נובעים מן המציאות החדשה ומשקלול מרכיביה. פרי-רעיון מחודש זה, ראוי שיצמח מתוך קרקע טהורה של בית מדרש אורתודוכסי המחויב להלכה, על אילן שאינו מכופף עצמו בפני רוחות מערביות

או אחרות, ושורשיו מעמיקים במקורות היהודיים ובמציאות ימינו כאחד.

ג. האתגר

הרב אליעזר מלמד, רב היישוב וראש ישיבת הר-ברכה, נטל על עצמו בכתובת הספר משימה קשה. מצוות התפילה עמדה תמיד במתח שבין חווית דבקות עילאית של כלות נפש ורוממות לבין טכנוקרטיית יבשה. גדולי האמוראים, בכנות אמיצה, התאונו על הקושי לכוון בתפילתם. ספירת אפרוחים וטיול בשוק, יחד עם ראש הכורע מאליו בימודים, הם רק חלק מן הדוגמאות המובאות לכך (ירושלמי ברכות ב, ד ועוד). בצירוף התחדשותה של המגמה המעמידה את החוויה האישית-אינדיבידואלית בעבודת ה' כנוגדת לתחושת שייכות קהילתית או לאומית, נמצאת מצוות התפילה בימינו במציאות לא פשוטה. בנוסף, דירוג חלקי התפילה על פי חשיבותם הכרחי לקביעת סדרי הקדימות ביניהם. דירוג כזה לא יהא אמיתי אם יתעלם מן השכבות השונות שבנוסח התפילה ומן התהליך ההיסטורי של התגבשותן. מודעות לתהליך זה חשובה גם כדי לקבוע את היחס בין נוסחי העדות השונים, ואת האיזון בין מנהגים ממקורות ההלכה למנהגי המקובלים. דא עקא, קביעתו של דירוג זה היא שדה מבורך אך זרוע במוקשים, והדבר בא לידי ביטוי בדיון הער שהתנהל בגיליונות 'צהר' ובמקומות נוספים, אודות הירבדים שבגמרא. על כן, כתיבת ספר הלכות תפילה רגיל היא משימה קשה, ועל פי ראשית דברינו ייחוד הספר לתפילת נשים רק מגדילה את האתגר. התבוננות באופן שבו התמודד הרב עם המשימה תגלה לנו טפח משיטתו התורנית, ההלכתית והרעיונית כאחת.

ד. תפילת אשה - בין שוויון לייחודיות

בפרקי המבוא של הספר מביע הרב באמירה אחת התייחסות לשתי סוגיות. הרב מזהה את התפילה הנשית כמבליטה יותר את היסוד האישי, ואת תפילת הגברים כמעמידת המסגרת הקבועה. על פי הדואליות של היסוד הקבוע-הכללי ושל היסוד האישי, המרכיבים שניהם יחד את התפילה, מסביר הרב מדוע נלמדות הלכות תפילה גם מן הקורבנות הציבוריים וגם מתפילת חנה הנשית הפרטית. אולם, בראש דבריו, בטרם יעסוק בשונה והמייחד, מרחיב הרב דווקא אודות **הצד השווה** שבין המינים. הפרק הראשון בספר '**תפילת נשים**' מופיע כולו גם בפרק א' של הספר '**פניני הלכה - תפילה**' המיועד לגברים. פרק זה הוכתר כותרת: 'יסודות הלכות תפילה', ולא במקרה הוא עוסק דווקא בתחום **המשותף** לכולם. סידור זה עולה בקנה אחד עם דברינו למעלה אודות החזרה לדגם היהודי המקורי, שבו ענפי ההבדלים בין המינים מופיעים רק אחרי הגזע השוויוני הבסיסי. לא רק ביחס לתפילה מהווה השוויון נקודת מוצא, אלא גם בשייכות לתורה (פרק ז).

אמנם אין לטעות, הרב אינו רוקד למנגינת החליל הפוליטיקלי-קורקט, ואינו מתכחש להבדלי המגדר האמפיריים, ובדבריו אף מוצנעת ביקורת כלפי ניסיונות לטשטשם (עמ' 42). מתוך פרק א' נמשכים אחר כך הפרקים ב' ו-ג' העוסקים במיוחד את תפילת הנשים מבחינה הלכתית ובטעם הייחוד. שכל וחקירה לעומת רגש וטבעיות, I.Q. לעומת E.Q., תיאורטיות לעומת מעשיות, היסוד הכללי מול האישי בתפילה, וההיצמדות לנוסח קבוע ושגרת לעומת האינטימי והמתחדש. את כל אלו מנסח הרב כהגדרות כלליות, וכדרכו, מצביע על הופעתן בהלכות המעשיות והקצובות. אולם אף יתירה מכך, הרב אינו נרתע מלפרש כפשוטו את מאמר חז"ל: "אין לך אשה כשרה בנשים אלא אשה שהיא עושה רצון בעלה" (אלהו רבה י; ילקוט שמעוני שופטים מב), ואינו

פוטר עצמו רק בהסבר הפופולרי-דרשני שהיא העושה לו את הרצון (עמ' 36, ו-39). ההתייחסות לייחודיות הנשית נעשית מתוך מערכת הקשרים גדולה. האשה בימינו היא גם אם וגם רעיה, גם עקרת בית וגם מפרנסת, גם חברה בקהילה וגם תא באורגניזם הלאומי. התעלמות ממכלול זכויות-חובות אלו היא כהתעלמות מן המציאות ולא תוכל לשאת ברכה בכנפיה. נציין מספר דוגמאות מן הספר לשקלול הערכים השונים: התנגשות בין תפילה בבית הכנסת ובמניין לבין טיפול במשפחה (עמ' 21-23, 224); התעמקות נשים בלימוד גמרא בעיון והקדמת היראה לחכמה (עמ' 75); האיסור לאכול לפני התפילה וסדר החיים המשפחתי התקין שלפיו אשה אוכלת עם בעלה (עמ' 97); איסור 'בל תשקצו' הנדחה מפני כבוד הבריות וכבוד שיעור תורה (עמ' 105); מנהג הנשים להימנע מללכת לבית קברות בזמן עיבור או ווסת כשהמנהג גורם צער או פגיעה בצניעות (עמ' 107); שמירת המנהגים מול חיזוק הקהילה (עמ' 288); המצווה להרבות בשתיית יין בסעודת פורים לעומת העובדה שהשכרות מגונה לנשים יותר מלגברים (עמ' 275). גם את שדה המוקשים הפוטנציאלי של רובדי התפילה צולח הרב בהצלחה (פרק טו). הרב אינו מתעלם מכך שחלקי התפילה שונים בחשיבותם, ומכך שהשוני נובע גם מתהליך התגבשות נוסח התפילה לדורותיו. קביעת חשיבותו של כל חלק מאברי התפילה מאפשרת לו להכריע מי ידחה מפני מי כאשר השעה דוחקת. ניכרת כאן מגמתו האחראית של פוסק ההלכה. כאמור, אין הפוסק רואה בשרטוט המורכבות והחילוקים את מטרת העל, אלא בהתוויית היחס המאוזן וההרמוני ביניהם, הלכה למעשה.

* * *

פניני הלכה - תפילת הנשים הוא הספר השמיני בסדרת ספרי **פניני הלכה**. כמו בספרים הקודמים, ממשיך הרב בדרכו המשלבת את ההלכות עם טעמיהן, ובהליכה מן הכללים אל הפרטים. בפתח דבריו כותב הרב:

התלבטתי אם להרחיב את היריעה לשאלות שהזמן גרמן, כדוגמת התעטפות בציצית והנחת תפילין, מנייני נשים וכדומה. אף כתבתי לשם כך טיוטות של כמה דפי מחשב. אולם לאחר מכן חזרתי בי, מפני שסוגיות אלו יותר משהן נוגעות לנושא התפילה, הן קשורות בשאלות ציבוריות חינוכיות, ומקומן במסגרת אחרת.

נסיים בתפילה שנזכה להשכיל להתוות את הדרך הנכונה לשילוב הערכים השונים בעולמנו. כי כה אמר ה' לבית ישראל: דרשוני וְחִיוּ. (עמוס ה, ד)

